

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FILOZOFICKÁ FAKULTA

BAKALÁRSKA PRÁCA

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FILOZOFICKÁ FAKULTA

STOROČIE STUARTOVCOV V ANGLICKÝCH DEJINÁCH

BAKALÁRSKA PRÁCA

Študijný program:	História
Školiace pracovisko:	Katedra histórie FF UKF v Nitre
Školiteľ:	PhDr. Ľudovít Marci, CSc.

Nitra 2011

Ladislav Varga

Zadanie záverečnej práce

Čestné vyhlásenie

Vyhlasujem, že som prácu vypracoval samostatne, a že som pri jej tvorbe použil literatúru a pramene, ktoré uvádzam v zozname použitej literatúry.

V Nitre, 19.4.2011

Pod'akovanie

Touto cestou by som chcel poďakovať môjmu konzultantovi PhDr. Ľudovítovi Marcimu, CSc. za odborné vedenie, pomoc, ochotu a cenné rady pri vypracovaní mojej bakalárskej práce.

Abstrakt

VARGA, Ladislav. Storočie Stuartovcov v anglických dejinách. (Bakalárska práca) / Ladislav Varga – Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Filozofická fakulta, Katedra histórie – školiteľ: PhDr. Ľudovít Marci, CSc. – Stupeň odbornej kvalifikácie: Bc (Bakalár) – Nitra: FF UKF 2011, s. 40.

Cieľom práce je priblížiť vývoj situácie v Anglicku v sedemnástom storočí, počas ktorého v krajine vládli rôzne vnímaní králi stuartovského rodu, Jakub I. a jeho syn Karol I., ktorí sa stretávali s náboženskými problémami a s konfrontáciou parlamentu, ďalej hovorí o poprave kráľa Karola I., nastolení republiky, vláde lorda protektora, reštaurácii monarchie, ére panovania Karola II. a jeho katolíckeho brata Jakuba II. a o uchopení moci Viliamom III. Oranžským po takzvanej Slávnej revolúcii. Práca je rozdelená do piatich kapitol, podľa toho, kto v danom období vládol. Zdrojmi sú vedecké a odborné publikácie. Po prečítaní práce by mal čitateľ získať lepší obraz o revolučnom dianí v Anglicku tohto storočia a pochopiť, prečo došlo k občianskej vojne, ako prebiehala a aké mala následky na anglické dejiny.

Kľúčové slová: Stuartovci, parlament, sedemnásťte storočie, revolúcia, občianska vojna

Abstract

VARGA, Ladislav. The Century of Stuarts in English History. (Bachelor's Thesis) / Ladislav Varga – Constantine the Philosopher University in Nitra. Faculty of Philosophy, Department of History – Supervisor: PhDr. Ľudovít Marci, CSc. – Degree qualifications: Bc (Bachelor) – Nitra: FF UKF 2011, s. 40.

The thesis is focused on development of the situation in England in seventeenth century, during which the country was ruled by differently perceived kings of the Stuart House, James I. and his son Charles I. who met with religious issues and the confrontation of Parliament. The thesis also talks about the execution of the king Charles I., the establishment of the republic, the government of Lord Protector, the restoration of monarchy, the era of the reign of Charles II. and his catholic brother James II. and about the seizure of power by William III. of England after the so called Glorious Revolution. The work is divided into five chapters, according to who ruled at that time. I have used scientific and specialist publications. After reading the thesis the reader should have a better picture of the revolutionary events in England in this century and understand why there was a civil war, its precursors, flow and consequences for English history.

Keywords: Stuarts, parliament, seventeenth century, revolution, civil war

Obsah

Úvod	8
1. Obdobie panovania Jakuba I.....	11
1.1 Situácia v Anglicku v 17. storočí.....	11
1.2 Náboženský problém za vlády Jakuba I.	12
1.3 Vzťah Jakuba I. a parlamentu	14
2. Za vlády Karola I.....	18
2.1 Parlament za vlády Karola I. do roku 1629	18
2.2 Dlhý parlament	19
2.3 Občianska vojna.....	21
3. Bez Koruny	25
3.1 „Britská republika“	25
3.2 Lord protektor	27
4. Návrat k monarchii.....	28
4.1 Obdobie reštaurácie	28
4.2 Zahraničná politika Karola II.....	30
4.3 Problém nástupníctva.....	32
5. Katolík a protestant	34
5.1 Jakub II. – posledný katolík na tróne	34
5.2 Slávna revolúcia.....	36
Záver	38
Zoznam použitej literatúry	40

Úvod

História je veľmi dôležitou súčasťou ľudskej vzdelanosti. Poznanie historických udalostí nám pomáha chápať súčasnosť, ktorú žijeme a poskytuje nám nadhľad nad udalosťami, ktoré nás obklopujú.

Témou mojej práce je sedemnásťte storočie v dejinách Anglicka, počas ktorého vládla rôzne vnímaná dynastia Stuartovcov, parlament, ale aj cudzí kráľ z Holandska. Celé storočie je v dejinách krajiny ale i sveta veľmi progresívne. V Anglicku bolo poznačené súperením medzi kráľovskou mocou a parlamentom, ktorí sa navzájom potrebovali, no napriek tomu nevedeli vedľa seba v pokoji koexistovať. Toto významné storočie prinieslo zmeny rovnováhy v právomociach medzi spomenutými inštitúciami a poznačilo ich vývoj natoľko, že jeho dôsledky môžeme vnímať vo fungovaní politického systému v Británii dodnes. Nebol ovplyvnený len politický systém a usporiadanie mocenských orgánov, ale aj náboženské otázky, ktoré sa často kládli do popredia ako zámienky ku konfliktom, či už z fanatického presvedčenia alebo len z politickej vypočítavosti a prezieravosti.

Cieľom mojej práce je súhrne spracovať poznatky získané priamym historickým bádáním a priblížiť čitateľovi vývoj situácie a najdôležitejšie momenty skúmanej problematiky. Použil som novšiu ale i staršiu literatúru, čo mi umožnilo pochopiť aj rozdielne vnímanie diania v týchto revolučných rokoch.

Na Slovensku je všeobecne téma anglických dejín možno často zanedbávaná a zaoberá sa ňou málo historikov. Je to pochopiteľné, nakoľko možnosti skúmania tejto témy sú u nás na rozdiel od západnej Európy menšie. Prirodzene sa touto problematikou zaoberajú najmä vo Veľkej Británii, no je rovnako dôležitá na celom svete, hlavne z pohľadu vývoja moderného parlamentarizmu, keďže podľa viacerých prameňov je práve Veľká Británia považovaná za krajinu, kde sa klasický parlamentarizmus vyskytol po prvý raz.

Z prameňov, ktoré uvádzam v zozname použitej literatúry by som vyzdvihol najmä dielo Martina Kovára – „Stuartovská Anglie“ z roku 2001. Je to jedno z najlepších momentálne dostupných diel v českom jazyku, ktoré je zamerané na politicko-historický vývoj Anglicka v sedemnástom storočí. Zameriava sa taktiež, ako aj moja práca, na vládu prvých dvoch stuartovských kráľov – Jakuba I. a Karola I., obdobiu republiky, respektíve protektorátu, ďalej zachytáva roky reštauračného režimu,

kedy vládol Karol II. a po ňom jeho brat Jakub II. a na koniec éru „slávnej revolúcie“, kedy vlastne skončila Stuartovská epocha. Ďalšia kniha od rovnakého autora, ktorú napísal spolu so Stanislavom Tumisom – „Zrození velmoci“ z roku 2007, mi poskytla stručnejší prehľad o rovnakých udalostiach sedemnásteho storočia britských dejín a častokrát mi pomohla zorientovať sa v rôzne interpretovaných súvislostiach riešenej problematiky. Rovnako nápomocným mi bolo dielo „Dejiny Británie“ od Kennetha O. Morgana, ktorý sa vo svojej knihe venuje britským dejinám všeobecne od vzniku rímskej provincie až po najnovšie dejiny, obdobiu, ktoré ma zaujíma najviac nevyvímajúc. Kniha Ostrovy od Normana Daviesa vykresľuje dianie nie len na Britských ostrovoch ale aj na všetkých ostrovoch a územiach, ktoré Británia kedy ovládala v priebehu jej dejín. Aj napriek širokému spektru riešenej problematiky kniha nezanedbáva búrlivé obdobie sedemnásteho storočia a bola mi užitočná pri spracovaní témy. Jediná do slovenčiny preložená kniha, ktorú som použil, bol druhý zo štyroch zväzkov diela „Dejiny po anglicky hovoriacich národov“ s názvom „Nový svet“ od Sira Winstona Spencera Churchilla, ktorý napísal v roku 1956. V tejto druhej časti svojej tetralógie sa venuje vláde a reformám tudorovskej dynastie, peripetiám vládnutia Stuartovského rodu až po Slávnu revolúciu na konci sedemnásteho storočia, kde tento tretí zväzok jeho diela končí. V menšej miere tieto publikácie dopĺňali „Dějiny Anglie“ od Andrého Mauroisa z roku 1995. Zo staršej literatúry ešte spomeniem knihu „Oliver Cromwell a jeho doba“ od M. A. Barga z roku 1957, ktorej interpretácia občianskej vojny ako buržoáznej revolúcie naznačuje mierne iný výklad chápania revolučných udalostí v Anglicku v tomto búrlivom storočí.

Prvú kapitolu svojej práce začínam stručným priblížením situácie v sedemnástom. storočí a pokračuje vládou Jakuba I., ktorý sa stretával s veľkými náboženskými problémami. Tie mali priamy súvis aj na vývoj vzťahov s parlamentom. Opisujem zloženie parlamentu na začiatku storočia a jeho konfrontáciu s panovníckou mocou. Tú si vyžiadali mnohé kroky kráľa, pri ktorých na názor parlamentu zabúdal. Vláda Karola I. a jeho vzťahy s parlamentom do roku 1629 uvádzajú druhú kapitolu zameranú na dianie v Británii, vrátane občianskej vojny až po popravu kráľa. Najkratšia tretia kapitola hovorí o vzniku republiky (Commonwealthu) ovládanej armádou a neskôr o vytvorení funkcie lorda protektora, ktorú zastával Oliver Cromwell. Štvrtá kapitola pojednáva o prinavrátení krajiny k monarchistickému zriadeniu – reštaurácia monarchie, vláde Karola II. a o jeho zahraničnej politike, ktorá priamo súvisela aj s problémom nástupníctva na trón. Korunu odovzdal svojmu katolíckemu bratovi

Jakubovi II., ktorého éra panovania a pokusy o prevzatie moci uzurpátormi podporované z vnútra krajiny tvoria záverečnú kapitolu, zaoberajúcu sa „slávnou revolúciou“.

Z metód historického výskumu som v práci použil najmä priamu metódu.

1. Obdobie panovania Jakuba I.

1.1 Situácia v Anglicku v 17. storočí

Obdobie panovania dynastie Tudorovcov v anglických dejinách bolo v porovnaní s vládou Stuartovcov érou náboženských zmien. Poddaní, ba dokonca aj kňazi niekoľkokrát zmenili náboženstvo, len aby sa neznepáčili panovníkovi. Parlament mal niekedy síce námietky proti ich nariadeniam, niekedy len potichu reptal, ale nikdy sa im nevzoprel. Dynastia Stuartovcov bola málo úspešnou kráľovskou dynastiou najmä vo vzťahu k parlamentu v porovnaní so svojimi predchodcami. Karol I. bol verejne súdený za velezradu a popravený. Jakub II. zo strachu pred rovnakým osudom z krajiny ušiel a trónu i kráľovstva sa vzdal. Jakub I. a Karol II. zomreli síce pokojne na lôžku, ale Jakub I. sa dožil len toho, že všetko jeho úsilie a nádeje blednú, zatiaľ čo Karol II. bol mužom úspešným a ctižiadostivým. Počas vlády stuartovskej dynastie zažilo Anglicko dve desaťročia občianskej vojny, revolúcie a republikánskeho experimentu, ktorý mal zásadne zmeniť smer anglických dejín, ale stalo sa tak len vo veľmi obmedzenej miere.¹

Po smrti kráľovnej Alžbety I. (24.3.1603) sa stal novým kráľom Jakub VI. Škótsky, ktorý bol hlavným, aj keď nie jediným kandidátom na tento post.²

Práve jeho vládu by som chcel priblížiť vo vzťahoch panovník, parlament a cirkev.

V oblasti sociálno – politického myslenia priniesli renesancia a reformácia neobyčajne prudký nárast politických teoretických úvah. Renesanciou sa jednak silne prehĺbilo klasické štúdium minulosti, a tým aj štúdium antického štátneho zriadenia, ale posilnil sa aj spôsob výkonu štátnej moci v duchu absolutistických koncepcií. Tento smer vývoja bol v Európe posilnený aj stroskotáním republikánskeho režimu v severotalianskych mestských republikách, ktoré sa z väčšej časti premenili na absolútne kniežactvá aj pod nátlakom mocností zvonka. Čo sa týka náboženstva, vieme, že reformácia spôsobila rozdelenie spoločnosti na dva tábory. Prvým boli tí, ktorí ostali verní katolicizmu, druhí prijali reformné učenie. V Anglicku to bolo najmä z politických dôvodov, nie kvôli náboženským cieľom, ale centralizácií panovníckej

¹ MORGAN, O. Kenneth. Dějiny Británie. Praha: Lidové noviny, 2010, s. 261.

² KOVÁŘ, Martin. Stuartovská Anglie. Praha: Libri, 2001, s. 9.

moci. Panovník nemal teda vôbec ľahkú pozíciu, lebo raz bol súčasťou prvej, inokedy druhej skupiny.

V Anglicku sa tento vývoj prejavil vznikom dvoch navzájom opačných smerov. Panovníci počnúc Jakubom I. aj so svojimi prívržencami cítili, že ich politická moc je ohrozená a odmietali akékoľvek nové myšlienky, či už pochádzali od katolíkov, alebo protestantov. Práve Jakub I. sústavne presadzoval názory, podľa ktorých jediné východisko bolo v posilnení kráľovskej moci na úkor cirkvi a parlamentu.³

Chcel dosiahnuť to, aby parlament mal také postavenie, kde by hlavnú úlohu zohrával panovník. Pretože podľa neho panovník stojí nad všetkými poddanými, ktorí sú jeho vazalmi, alebo vazalmi jeho vazalov, to znamená vazalmi druhého stupňa. Je teda absolútnym pánom a nie je obmedzovaný žiadnym zákonom. Parlament by teda nanajvyš mohol byť poradným orgánom kráľa.

1.2 Náboženský problém za vlády Jakuba I.

Jakub I. sa už po nástupe na trón snažil rozlišovať medzi svojimi prívržencami a odporcami, ale raz bol na odporcov prísny, inokedy zhovievavý. K tomuto postoju ho viedol antikaticizmus širokých vrstiev spoločnosti, ktorý vládol v Anglicku na začiatku sedemnásteho storočia. Práve kvôli tomuto faktoru Jakub I. už v jednom zo svojich prvých vyhlásení po nástupe na trón v máji 1603 nariadil, aby od všetkých, ktorí sa odmietajú zúčastniť anglikánskych bohoslužieb boli vyberané pokuty stanovené zákonom, pretože sa obával, aby mu prílišná tolerancia neuškodila. V roku 1604 prijal právne opatrenie proti jezuitským kňazom a o rok neskôr opäť proti neanglikánom.⁴

Oveľa väčším nebezpečenstvom než katolicizmus bolo pre Anglicko puritánske hnutie⁵ (z latinského puritas – čistota), ktorého požiadavky na reformu anglikánskej cirkvi naberali na váhe, a tým narúšali stabilitu štátneho náboženstva. Priali si očistenie anglikánskej cirkvi v duchu protestantských ideí. Avšak za vlády Jakuba I. nebol ešte

³ PEŠKA, Zdeněk. O dvoukomorové soustavě. Praha: 1926, s. 53.

⁴ Ako uvádza Kovář vo svojej práci Stuartovská Anglie, jednou z hlavných príčin tohto na prvý pohľad ostrého postupu kráľa proti neanglikánom boli správy o jeho údajnej zhovievavosti voči katolíkom. Bol to zjavne len spôsob, ako ich vyvrátiť. V roku 1605 bolo podľa autora z neanglikánstva obvinených asi 5560 osôb. Pozri KOVÁŘ, ref. 2, s. 297.

⁵ Slovo puritán (od slova „pure“ – čistý) spočiatku znamenalo nadávku, ktorá sa používala k označeniu povahy, s ktorou konzervatívci nesúhlasili. Nazývali takto členov „prudšej sorty“ protestanstva, ľudí pevného presvedčenia, ktorí chceli z cirkvi vykoreniť mravnú skazenosť a papeženské rituály. Pozri MORGAN, ref. 1, s. 242.

rozdiel medzi puritánmi a ostatnými protestantmi tak veľký, ako po roku 1640. Tlak na oddelenie cirkvi od štátu, aký neskôr vyvíjali independenti - „nezávislí“, bol v tejto dobe ešte malý. Hlavnou požiadavkou puritánov bola úprava cirkevných obradov, najmä odstránenie kríža pri krste a boli proti používaniu prsteňov pri uzatváraní manželstva. Ďalej požadovali vzdelanejších a zbožnejších duchovných, ktorí by nemuseli nosiť rúcha.⁶

Jakub I. si uvedomoval, že spory s cirkvou k stabilizácii jeho moci v Anglicku nepomôžu. Bezprostredne po nástupe na trón sa teda rozhodol vysporiadať sa s najväčšou krivdou, ktorou cirkev v tomto období trpela, a tou bolo využívanie jej majetku korunou a svetskými vlastníkmi pôdy. Preto v júli 1603 vyhlásil, že všetky príjmy z vyvlastneného cirkevného majetku budú určené na vyššie platy duchovných.

Za najvýraznejší prejav vôle zo strany kráľa vyriešiť náboženské problémy možno považovať zvolanie teologickej konferencie do Hampton Courtu, kde sa malo hovoriť o vnútorných i vonkajších reformách cirkvi a o nebezpečenstve nonkonformizmu. Rokovanie sa začalo 14. januára 1604. Informácie o priebehu jednaní sú v súčasnosti dosť rozporuplné. Podľa správy chichesterského biskupa Wiliama Barlowa, ktorá je hlavným historickým prameňom pojednávajúcim o tejto udalosti, panovník zaujal jednoznačne odmietavý postoj k požiadavkám duchovenstva a konferencia sa skončila ostrými stretmi medzi ním a puritánmi. O tom sa dá ale pochybovať, lebo je možné, že práve Barlow, popredný predstaviteľ anglického establishmentu, známy svojím silne protireformátorským postojom, sa snažil vtedajších i budúcich čitateľov presvedčiť o uvedenom postoji panovníka voči duchovenstvu.

Kráľ súhlasil dokonca aj s tým, že uskutoční reformu vysokej cirkevnej komisie, obmedzí moc biskupských kancelárov, zruší práva svetských úradníkov exkomunikovať veriacich z cirkvi a pokúsi sa zabezpečiť vyššie platy duchovných a ich celkové lepšie postavenie. Faktickým výsledkom konferencie bolo len započatie práce na novom preklade biblie tzv. Authorized version, ktorý bol dokončený v roku 1611.⁷

Tento postoj Jakuba I. k cirkvi som uviedol najmä preto, že práve krach konferencie v Hampton Courte zmaril veľkú príležitosť k reforme cirkvi, ktorá mohla zabrániť nasledujúcemu vývoju, ktorý o niečo neskôr dohnal Anglicko k občianskej vojne.

⁶ KOVÁŘ, ref. 2, s. 19.

⁷ KOVÁŘ, ref. 2, s. 20.

1.3 Vzťah Jakuba I. a parlamentu

Čo sa týka vzťahu Jakuba I. a parlamentu, spomenul som, ako ho vnímal panovník. Prvý raz sa za jeho vlády parlament zišiel v marci 1604, pričom sa veľmi skoro ukázalo, že Jakub I. bol schopný ďaleko viac o neobmedzenosti svojej moci len hovoriť, ale horšie to bolo s jej uskutočnením.

Parlamentu vyložil podstatu svojej absolutistickej moci, tak ako ju prezentoval už v roku 1598 vo svojej knihe: „Pravý zákon slobodných monarchií“. Hneď tu sa dostal do sporu s parlamentom, pretože dolná komora, ktorá predstavovala menej vznešenú časť celého telesa mu odpovedala: „Vaše veličenstvo by sa mýlilo, ak by ho ktokoľvek presviedčal o tom, že anglický kráľ sám o sebe má nejakú absolútnu moc.“⁸

V tejto dobe sa parlament skladal z dvoch snemovní a schádzal sa vo Westminsterskom paláci. Horná snemovňa, ktorá bola založená z vysokej šľachty bola kráľovi naklonená viac ako dolná. Bolo to z dôvodu, že jej členmi boli najväčší vlastníci pozemkov v Anglicku. Kráľ často umožňoval členstvo aj poddaným, ktorí síce neboli urodzení, avšak boli bohatí. Členmi boli aj biskupi, ktorí toto právo dostávali súčasne s biskupskou hodnosťou. Práve tunajší lordi používali svoje právo veta na to, aby mohli brzdiť zákonodarnú činnosť dolnej snemovne, ktorá by mohla ohroziť najmä ich vlastné, a tým aj kráľovské záujmy. Dolná snemovňa bola oveľa početnejšia a menej vznešená, ale aj ona bola vzdialená potrebám a záujmom širokých vrstiev ľudí. Jej členovia boli volení v grófstvach a v rade miest a mestečiek, ktoré mali toto právo buď oddávna, alebo ho získali neskôr od kráľa za peniaze.⁹ Ak zoberieme do úvahy fakt, že početné množstvo šľachticov žijúcich v grófstvach často určovalo pravidlá mnohým držiteľom pôdy, ľahko pochopíme prečo aj grófstva boli v parlamente často zastúpené šľachtou. Držitelia pôdy si chceli získať priazeň šľachtica jeho zvolením za svojho predstaviteľa v parlamente. Rovnako sa do parlamentu dostávali šľachtici ako zástupcovia miest. Jednak ich mesto volilo preto, že sa nachádzalo na pozemku toho ktorého šľachtica, alebo potrebovalo, aby mu bol priaznivo naklonený. V tejto dobe by sme ale v parlamente nenašli žiadneho remeselníka. Len dolná komora mala právo schvaľovať dane.¹⁰

⁸ BARG, M. A. Oliver Cromwell a jeho doba. Praha: Naše vojsko, 1957, s. 68.

⁹ Volebné právo mal len malý okruh ľudí. Jednak ho mohli v jednotlivých grófstvach vykonávať majitelia freeholderských dŕžav - pozemkov v súkromnom vlastníctve, ktorí mali príjem najmenej dvoch libier a v mestách len plnoprávni, a teda zámožní členovia spoločnosti. Pozri BARG, ref.8, s. 67.

¹⁰ BARG, ref. 8, s. 67.

Práve predstava Jakuba I. o absolutistickej moci narazila na nevôľu dolnej snemovne, a preto možno hovoriť o vláde Jakubovej ako o začiatku sporov kráľa a parlamentu v tomto období. Pokúsim sa priblížiť aspoň niektoré z nich, ktoré sú podľa môjho názoru najdôležitejšie, a to ešte predtým, než prejdem na ďalšiu kapitolu vývoja vzťahov medzi nimi. Je potrebné ešte predtým podotknúť, že zatiaľ ešte parlament nepožadoval dohľad nad konaním výkonnej moci. S výnimkou rady neboli ministri zodpovední parlamentu a akákoľvek ich činnosť na ňom nezávisela. Platilo len pravidlo, že hlavné zásady vládnutia t.j. zákony mala koruna vyhlasovať v parlamente. Následne sa mali týkať kráľa, jeho ministrov i jeho Rady. Z hľadiska teoretického práva bolo teda možné obhájiť monarchiu absolútnu aj obmedzenú, lebo koruna i parlament boli splnomocnenými predstaviteľmi zvrchovanosti ľudu.¹¹

Dva najväčšie projekty prvej dekády vlády Jakuba I. sa týkali vytvorenia únie Anglicka so Škótskom a reformy štátnych financií. Kráľ argumentoval síce logicky, a to, že je lepšie, keď má kráľovstvo jednu namiesto dvoch armád, ale hoci sa poslanci nechytali ešte samostatnej zákonodarnej iniciatívy, mali dostatočnú silu na zablokovanie návrhov Koruny. Vážne výhrady proti vzniku únie mali sudcovia, podľa ktorých by jej vznik zničil anglické zákony. Napriek tomu v júni 1604 schválil parlament návrh zákona, na základe ktorého boli vymenovaní komisári, ktorí mali rokovať so zástupcami Škótska. Kráľ, mierotvorca, ako sám seba nazýval, chcel týmto ukončiť dlhoročné konflikty, ktoré vládli medzi Anglickom a Škótskom. Hneď potom, čo parlament schválil spomínaný návrh zákona, panovník pristúpil k vytvoreniu únie mimoparlamentnou cestou. Dňa 20. októbra 1604 sa vyhlásil za kráľa Veľkej Británie a 16. novembra 1604 vyhlásil zavedenie novej jednotnej meny – dvadsať šilingovej libry. Svojim lodiam nariadil už 12. novembra vyvesiť novú britskú vlajku navrhnutú kráľovským heraldickým úradom.

Komisári, ktorí sa návrhom únie zaoberali, ho predložili na treťom zasadnutí prvého parlamentu v novembri 1606. Po rôznych výhradách zákonodarcovia návrh neprijali a výsledkom snahy Jakuba I. bol len jediný, nie veľmi významný návrh na zrušenie vzájomne nepriateľskej legislatívy. V roku 1610 sa návrh opätovne pokúsil oživiť Wiliam Maurice, ale nedošlo ani k rozprave o tejto téme. Z Jakubovho projektu

¹¹ MAUROIS, André. Dějiny Anglie. Praha: Lidové noviny, 1993, s. 241.

vzišla len tzv. Extradition Agreement, ktorá zaväzovala anglické úrady vydávať do Škótska stíhané osoby, ktoré hľadali útočisko v pohraničných grófstvach.¹²

Okrem spomínaného problému s úniou musel Jakub I. počas svojej vlády veľmi často riešiť problémy nedostatku financií, ktoré mala koruna v dôsledku vojen, ale aj nákladného života, ktorý viedol panovník a jeho dvor. Na začiatku nového zasadania parlamentu v roku 1610 správca pokladu Salisbury navrhol poslancom a šľachticom, aby usporiadali spoločnú konferenciu oboch snemovní, nakoľko dlhy koruny vzrástli o 280 000 libier a celkové ročné výdaje na 511 000 libier. Navrhol, aby snemovne poskytli kráľovi 600 000 libier, čo vyvolalo vlnu nesúhlasu. Poslanci navrhli zvýšiť postihy neanglikánov a obmedziť výdaje.¹³ Veľkú podporu získal aj návrh na zrušenie poručenských súdov. V rokoch 1604 – 1606 panovník zakázal ďalšie rokovanie o tomto návrhu, ale v roku 1610 dovolil už diskusiu o výške kompenzácií, ktoré by za to koruna obdržala. Celý projekt niesol názov „Great Contract“. Jakub najprv pripustil zrušenie poručenských súdov a zakázal knihu Jamesa Cowella „The Interpreter“, ktorá len vyhocovala vzťahy kráľa a parlamentu, pretože panovník bol v nej charakterizovaný ako osoba, ktorá stojí nad všetkými zákonmi.¹⁴

Kráľ zasadanie 23. júla 1610 odročil a parlament sa zišiel v októbri. Poslanci ale panovníkovi nedôverovali a v novembri, kedy vrcholila rozprava, šľachtici len zvýšili svoje požiadavky a rokovania skončili neúspešne. Panovník parlament rozpustil a problémy s vyberaním poplatkov do kráľovskej pokladnice len pokračovali. Spory tohto typu sa pravidelne opakovali. Takéto prípady spomeniem pri hodnotení vzťahov ďalších panovníkov a parlamentu.

Roky relatívneho pokoja a mieru skončili pre Jakuba I. v roku 1618, kedy sa v Európe rozhorel nový konflikt, ktorý trval 30 rokov. Predtým, než prejdem k náčrtu vlády ďalšieho panovníka, Karola I., ktorý bol synom Jakuba I., je treba spomenúť situáciu, ktorá vládla na anglickom dvore v dvadsiatych rokoch. Jakub I. nechcel za žiadnu cenu pripustiť, aby sa Anglicko dostalo do víru vojny, a tak sa snažil demonštratívne zachovávať neutrálnu politiku. Svoju dcéru Alžbetu vydal za protestantského kurfirsta Friedricha Falckého, ktorý bol českým kráľom a syna Karola chcel zosobášiť so španielskou infantkou Máriou. Podľa mienky Jakuba I. najväčšie

¹² Samotný názov Veľká Británia označuje spojenie Anglicka, Walesu, Škótska a Írska a bol úradne prvý raz použitý v roku 1707, ale spisovatelia ho používali už dávno predtým.

¹³ KOVÁŘ, ref. 2. In GARDINER, S. R. (ed.). Parliamentary Debates in 1610. Camden Society, 1862, s. 2.

¹⁴ KOVÁŘ, ref. 2, s. 33-36.

nebezpečenstvo pre európsky mier predstavovalo izolované Španielsko. Ani po Friedrichovej porážke a úteku z Čiech po bitke na Bielej Hore 8. 11. 1620 sa Jakub I. nechcel pustiť do vojny a pomôcť tak svojmu zaťovi. Až koncom roka 1620 vypísal nové parlamentné voľby, ktoré privítala najmä dolná snemovňa, keďže mohla týmto spôsobom vyjadriť nespokojnosť s vládou. Poslanci sa zišli v januári 1621 na svojom prvom zasadaní po siedmych rokoch, pretože 2. júna 1614 rozpustil druhý parlament, ktorý mu vtedy odmietol schváliť nové dane. Druhý parlament zasadal 2 mesiace a tri dni a zvykne sa nazývať aj jalový alebo „Addled Parliament“, lebo kráľ nesúhlasil ani s jedným zákonom. Poslanci kritizovali vládu tentoraz najmä z dôvodu rozsiahlej korupcie, ktorá tu v tomto období vládla, uskutočnili sa mnohé neúspešné pokusy o reformu štátnej správy a financií, pretrvávala rozhadzovačnosť koruny, ale aj predaj šľachtických titulov.¹⁵

Kráľ sa v posledných rokoch svojej vlády opätovne zamotal do cirkevných záležitostí, lebo sa čoraz viac prikláňal k arminiánskej skupine¹⁶, ktorá schvaľovala jeho vládu a naopak puritánov označil za nebezpečenstvo pre ostatnú spoločnosť.

V posledných rokoch Jakubovho panovania parlament síce získaval na vážnosti, ale väčšina poslancov stále trpela pocitom menejcennosti voči dvoranom, ktorí nezasadali v snemovni, ale zastávali významne posty bez toho, aby brali ohľad na voličov. Došlo k rozpolteniu na pravoverných anglikánov a puritánov, dvor a vidiek (court and country), korunu a opozíciu.

¹⁵ KOVÁŘ, ref. 2, s. 63.

¹⁶ Hnutie Arminiánov bolo nazvané podľa leidského protestantského teológa Jacoba Armínia, ktorý odmietol ortodoxné Kalvínovo učenie o predestinácii, hlásal, že je podmienená vierou, a že každý človek môže prispieť k svojmu spaseniu. Arminiáni boli stúpenkami náboženskej tolerancie, dokonca aj voči katolíkom. Pozri KOVÁŘ, ref. 2, s. 304.

2. Za vlády Karola I.

2.1 Parlament za vlády Karola I. do roku 1629

Kráľ Jakub vždy vŕstepoval svojmu synovi Karolovi teóriu, že ho Boh učinil malým Bohom sediacom na tróne. Na Karola a jeho neskoršie vládnutie to malo nemalý vplyv. Mnohí historici považujú takéto chápanie kráľovského majestátu za jeden z hlavných dôvodov jeho neúspechu v praktickom vládnutí. Napriek rozporom, ktoré panovali medzi otcom a synom mal Jakub na svojho syna Karola nemalý vplyv.¹⁷

Kráľ nastúpil na trón v marci 1625. Od počiatku svojej vlády sa kráľ snažil riadiť dvor disciplinovane, zbaviť ho neprospešných ľudí a dať najavo rozdielnosť od vlády svojho otca. Obavy „parlamentných tried“ o ich budúci osud ale naďalej vzrastali.¹⁸ Nový kráľ zveril veľkú moc svojmu prvému ministrovi Buckinghamovi. Ten rozhodoval o prerozdeľovaní darov a penzií, a to malo neskôr pre kráľa osudné následky. Buckingham sa stal obľúbeným na úkor kráľa, ktorý prichádzal o potencionálnych spojencov.

V parlamente bol naopak vojvoda Buckingham neobľúbený, čo prispievalo k napätiu medzi korunou a parlamentom. Obviňovali ho, že zlyhal ako lord najvyšší admirál pri obrane anglických pobrežných vôd pred francúzskymi pirátmi, z hromadenia úradov, zneužívania monopolov a špekulovalo sa dokonca o jeho náboženstve. Karol I. na obranu svojho favorita parlament 12. augusta 1625 a opäť 15. júna 1626 rozpustil. Nasledujúce udalosti ukázali, že poslanci obviňovali Buckinghamu aj oprávnene.¹⁹ Následky týchto krokov boli pre korunu neblahé. Obavy parlamentu z kráľovho jednania dosiahli v rokoch 1626 – 1627 takmer rovnakej úrovne ako kríza na prelome 30. a 40. rokov 17. storočia.²⁰

V roku 1628 bol zvolený parlament vo vypätej atmosfére. Jeho úlohou bolo dať panovníkovi najavo jeho podriadenosť k zákonom kráľovstva. Bola zostavená Petícia práv (Petition of Right) alebo Petícia za práva, ktorá mala presne vymedziť hranice medzi kráľovskou mocou a mocou zákona. Kráľ aj napriek váhaniu odpovedal kladne

¹⁷ KOVÁŘ, ref. 2, s. 78.

¹⁸ KOVÁŘ, ref. 2, s. 81.

¹⁹ Anglickému loďstvu sa nepodarilo dobyť Cádiz, proti ktorému bola namierená expedícia. Na vine bola zlá organizácia, nedostatok potravy a zbraní. Za tento neúspech niesol zodpovednosť práve Buckingham. Pozri KOVÁŘ, ref 2. 84.

²⁰ KOVÁŘ, ref. 2, s. 83-85.

na požiadavku oboch komôr parlamentu, a tým značne obmedzil svoje kráľovské výsady, napríklad vydržiavanie si silnej armády. Konflikty medzi Karolom a parlamentom však aj naďalej pokračovali. Parlament mal veľké požiadavky na kráľa, ako podpora protestantov vo Falcku, no zároveň mu odmietal schvaľovať mimoriadne dane. Vina za roztržky sa preto nedá klásť len na panovníka. Uvoľnenie nepriniesla ani smrť vojvodu Buckinghamu, ktorý bol zavraždený poručíkom Feltonom v auguste 1628. Ďalšie nezhody počas zasadaní mali zväčša náboženskú podobu. Trňom v oku boli obradné rituály, ale aj kto mal mať nadvládu v anglikánskej cirkvi.²¹ Aj to prispelo k schváleniu slávnych „Troch uznesení“ parlamentom v roku 1629. Tieto Tri uznesenia prehlasovali: 1. ktokoľvek sa pokúsi v Anglicku zaviesť pápežstvo alebo arminiánstvo, bude pokladaný za verejného nepriateľa; 2. ktokoľvek bude radiť k vyberaniu daní, ktoré neschválil parlament, bude verejným nepriateľom; 3. každý obchodník alebo ktokoľvek kto zaplatí dane neodhlasované parlamentom, bude zradcom a verejným nepriateľom. Speaker, teda hovorca parlamentu, vydesený povahou týchto uznesení oznámil, že dostal od kráľa rozkaz rozpustiť zasadanie skôr, než budú predložené návrhy schválené. Dvaja členovia parlamentu ho chytili a pevne držali v jeho kresle. Ďalší zamkol dvere a kľúč odložil. Keď na ne zabúchal v mene kráľa dverník, nikto mu neotvoril. Po tom čo bol návrh zákona prijatý odpovedal kráľ taktiež revolučným činom. Po zasadaní nechal zatvoriť deväť členov dolnej snemovne bez ohľadu na Petition of Right. Od tohto momentu sa Karol rozhodol vládnuť sám bez parlamentu, čo ospravedlňoval prirovnaním k absolutistickej vláde Tudorovcov.²²

2.2 Dlhý parlament

Zvolaniu parlamentu, ktorý je v dejinách Británie označovaný ako dlhý predchádzala vlna nespokojnosti v Škótsku. Práve to bolo po hospodárskej stránke omnoho zaostalejšie než Anglicko. Karolovi I. sa tam postupne vymykala moc spod kontroly. Politicky sa tam zemanstvo zbavilo kontroly cirkvi, koruny a vysokej aristokracie. Karol I. sa počas svojej vlády bez parlamentu pokúsil zmariť tamojšie výdobytky. Jeho pokus rozšíriť štátnu kontrolu na škótsku presbyteriánsku cirkev a jeho

²¹ MAUROIS, ref. 11, s. 247-248.

²² MAUROIS, ref. 11, s. 249.

úsilie skonfiškovať cirkevnú pôdu vyvolalo povstanie, ktoré sa v Anglicku stretlo s veľkými sympatiami.²³

Kráľ bol nútený zvolať opäť parlament. Najprv Krátky, ktorý zasadal len tri týždne, a potom Dlhý od novembra 1640, ktorý zasadal do roku 1653 a bol ešte raz zvolaný na 5 mesiacov v roku 1659. Parlament mal veľa výhod vďaka zlej situácii kráľa. Dosiahol zásadné vyjasnenie všetkých sporných otázok. Už na prvom zasadaní bolo zahájené pojednávanie proti prvému kráľovskému radcovi – grófovi Straffordovi, ktorý hneď na to putoval na rozkaz lordov do Toweru. Ďalšími pojednávaniami obral parlament kráľa o svoje oporné body v riadení krajiny, cirkvi a justície. Trestné konania parlamentu – impeachmenty – postihli medzitým 25 biskupov, 6 sudcov, mnohých lordov a nakoniec dokonca aj kráľovnú, Henrietu Máriu. Mnohí mohli načas utiecť vzhľadom na predzvesti tyranie takmer všemocného parlamentu, ktorý priviedol neskôr aj samotného kráľa na popravisko.²⁴

Je potrebné vrátiť sa k štruktúre Dlhého parlamentu, ktorý začal zasadať 3. novembra 1640. V parlamente mali väčšinu odporcovia Stuartovského absolutizmu vyslaní z ekonomicky najvyspelejších častí krajiny. Len malá hŕstka kandidátov zvolených z chudobnejších severných a západných grófstiev bola ochotná vychádzať kráľovi v ústrety. Tento vzájomný pomer neveštil pre kráľa nič dobrého. Znamenalo to koniec kráľovej nekontrolovateľnej samovlády.

Dlhý parlament bol z 90% zhromaždením šľachticov. V roku 1640 mala snemovňa lordov 123 svetských párov a 26 cirkevných prelátov. Táto snemovňa bola baštou anglickej statkárskej aristokracie, ktorá poväčšine vďačila za svoje postavenie priazni Stuartovcov. Je preto pochopiteľné, že sa do čela revolúcie táto aristokratická snemovňa lordov nepostavila. Naopak pripadla úloha dolnej snemovni, ktorá súperiacu snemovňu nie len zatlačila do pozadia, ale ju skoro aj úplne odstránila.

Z 500 členov dolnej snemovne 91 zastupovalo grófstva, 4 boli delegovaní univerzitami a ostatní zastupovali mestá. To, že vidieckych šľachticov volili aj priemyselne a obchodne zamerané mestá svedčilo o tom, ako boli späté záujmy „novej šľachty“ so záujmami obchodníkov a priemyselníkov. Títo ľudia sa veľmi dobre poznali a postupne medzi nimi vznikali aj príbuzenské vzťahy.²⁵

²³ HILL, Christopher. Anglická revolúcia 1640. Bratislava: Pravda, 1951, s. 45.

²⁴ KLUXEN, Kurt. Geschichte und Problematik des Parlamentarismus. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1983, s.60.

²⁵ BARG, ref. 8, s. 104-105.

Po poprave kráľovského radcu Strafforda a impeachmente vedenom proti arcibiskupovi Laudovi²⁶ bola viac než polovica členov Tajnej rady zatknutá alebo ušla. Nikto už nepochyboval o tom, že končí „éra kráľovského absolutizmu“. Bola schválená zásadná ústavná reforma. Zákondarcovia nedôverovali kráľovi natoľko, že ho zbavili mnohých nástrojov, ktorými bežne disponovali jeho predchodcovia.²⁷

2.3 Občianska vojna

Presný začiatok občianskej vojny je ťažké vymedziť. Jeden z možných „bodov zlomu“ je dátum 4.1.1642, kedy sa Karol I. pokúsil dať zatknúť niektorých predstaviteľov parlamentu z dolnej snemovne. Medzi nimi boli aj John Pym, Henry Ireton a Oliver Cromwell. K vojne taktiež prispelo, keď poslanci na konci marca 1642 striktne odmietli tzv. Kentskú petíciu v prospech biskupov a postavili sa aj proti zákonu o milíciách. Vojna propagandy čoskoro prerástla v ozbrojené potýčky. Ako jedna, tak aj druhá strana sa snažili obsadiť miestne skladištia zbraní a munície. Karolovi I. sa nepodarilo obsadiť pevnosť v Hulle, ktorá bola strategicky veľmi významná v boji proti Škótom. Parlamentní rečníci označovali za začiatok vojny neúspešné obsadzovanie skladu zbraní v Manchesteri, no oficiálnejší dátum je 22. august 1642, kedy Karol I. slávnostne vyvesil svoju vlajku v Nottinghamu. Doterajšie fungovanie krajiny vyjadrené slovami „kráľ a parlament“ bolo nahradené slovami „parlament verzus kráľ“.²⁸

Obe strany dúfali, že sa konflikt vyrieši vyjednávaním, prípadne jedinou bitkou formujúcich sa armád. Ale prvá bitka v Edgehille 23. októbra skončila nerozhodne a nič nevyriešila. Kráľ sa na zimu stiahol do Oxfordu a skutočná vojna vypukla až po nej.²⁹ Z počiatku bol kráľ vo výhode. Podporovali ho ľudia s rozsiahlymi osobnými majetkami. Jeho vojenským cieľom bolo zmocniť sa Londýna. Na druhej strane bol ale parlament vo výhode z dlhodobého hľadiska. Parlament mal kontrolu nad námorníctvom a obchodnými cestami, z čoho značne profitoval. Obchodníci sa obracali radšej na parlament ako na panovníka. Bolo pravdepodobné, že parlamentná strana rojalistov v dlhej vojne unaví a zlomí. V posledných mesiacoch vojny sa rozmohli ľudové vzbury proti vojenskému konfliktu, ktorý spôsoboval ničenie a násilie.

²⁶ William Laud (1573-1645) bol canterburský arcibiskup a poradca Karola I. v náboženských otázkach. Pozri JOHNSON, Paul. Dějiny anglického národa. Řevnice: Rozmluvy, 1995, s. 336.

²⁷ KOVÁŘ, ref. 2, s. 115.

²⁸ KOVÁŘ, ref. 2, s. 123.

²⁹ MORGAN, ref. 1, s. 287.

Neutralisti, tzv. „clubmen“, čiže roľníci a vidiecki remeselníci, sa snažili vypudiť zo svojich oblastí jednu či obe strany a požadovali, aby sa vojna ukončila vyjednaním. To sťažilo ťaženie tak parlamentaristom ako aj rojalistom, nepriateľské postoje obyvateľstva oddialovali akýkoľvek výsledok. Parlament udeľoval rozsiahle až takmer absolútne právomoci svojim zmocnencom, čím chcel dosiahnuť postup k víťazstvu vo vojne. Vojnu riadilo niekoľko výborov v Londýne a v grófstvach, ktoré mohli úplne v rozpore so zásadami všeobecného práva vymeriavať a vymáhať absurdné dane, prehľadávať budovy, zabavovať tovar alebo bez riadneho súdu alebo udania dôvodu väzniť tých, ktorí im v tom bránili.³⁰

Parlament prisľúbil Škótom odbúranie „alžbetínskej cirkvi“ a jej prebudovanie „podľa slova Božieho“ na príklade najlepších reformovaných cirkví, lebo dúfal, že mu to pomôže dosiahnuť víťazstvo. De iure k tomu došlo v roku 1646. Za obeť padol episkopát, cirkevné súdy, Kniha modlitieb ale aj Kalendár sviatkov a boli rušené katedrály. Nahradila ich presbyteriánska sústava. Mnohí ľudia však boli proti, tí si behom štyroch generácií privykli na modlitby z Knihy modlitieb ale aj na sviatky z Kalendára anglikánskej koncepcie. Kňazi zavádzajúci nové učenie sa nestretli s pochopením a boli často krát vyhnaní. Experiment novej národnej cirkvi sa nevydaril a v obyčajných ľuďoch vyvolal nanajvýš odpor voči všemocnému parlamentu.³¹

Škótske spojenectvo prinieslo v roku 1644 parlamentu víťazstvo pri Marston Moor neďaleko Yorku. Ako jeden z najlepších vojakov bitky sa vyznamenal prísny puritán Oliver Cromwell. Ten naliehal na vytvorenie armády podľa tzv. nového typu, ktorá by nepodliehala priamemu veleniu parlamentu, ale vybranému profesionálnemu veliteľovi vojsk. Do vrchného velenia sa dostal sir Thomas Fairfax. Výsledky sa dostavili hneď 14. júna roku 1645 v bitke pri Naseby. Nasledujúci rok tiahol Fairfax na Oxford a donútil kráľa z mesta utiecť. To znamenalo aj koniec väčšieho odporu rojalistov.³²

Armáda nového typu bola úspešnou vďaka profesionálnemu veleniu, bola relatívne jednotná a bojovalo v nej veľké množstvo ideologicky uvedomelých vojakov, ktorí preukázali svoje vojenské schopnosti. Títo vojaci boli platení oveľa lepšie ako ich predchodcovia alebo protivníci. Cromwell a Fairfax sa snažili povyšovať vojakov nie podľa spoločenského postavenia, ale na základe zásluh, o čom hovorí aj Cromwellov

³⁰ MORGAN, ref. 1, s. 289-290.

³¹ MORGAN, ref. 1, s. 291.

³² MAUROIS, ref. 11, s. 264-265.

slávny výrok: „Radšej mám prostého kapitána v hrubom kabáte, ktorý vie, za čo bojuje, ako tých, ktorí si hovoria gentlemani, a sú k ničomu.“³³

Bitka pri Naseby prakticky rozhodla o výsledku vojny. Oblasť pod kontrolou rojalistických jednotiek na západe Anglicka protestovali proti stále väčšiemu finančnému zaťaženiu. Po porážke lorda Goringa v bitke pri Langporte 10. júla 1645 ovládli parlamentaristi juhozápad krajiny. Taktiež na severe porazila armáda nového typu kráľovské vojská a znemožnila im spojiť sa so Škóťmi, ktorí boli po neuskutočnených sľuboch parlamentu ochotní podporiť práve kráľa. Ten sa vzdal radšej Škóťom ako vojsku parlamentu a tým dal najavo, že konflikt nepovažuje za ukončený.³⁴

Parlament si vydobyl vydanie kráľa zo Škótska a navrhol kráľovi zmierenie pod podmienkou prijatia devätnástich návrhov. Medzi návrhmi bolo napríklad zrušenie episkopátu, predanie zvrchovanej moci parlamentu na dvadsať rokov nad armádou a námorníctvom, povolenie parlamentu menovať vysokých štátnych hodnostárov a zbaviť sa mnohých rojalistov. Kráľ nič neodmietol ale ani neprijal. Naďalej vyjednával s Francúzmi i Škóťmi; independentmi i presbyteriánmi. Priáním parlamentu vo vzťahu k parlamentným vojskám bolo ich čo najrýchlejšie rozpustiť a ponechať vyzbrojené len nutné oddiely; ponechať v službe len presbyteriánskych dôstojníkov a prepustiť independentov; a taktiež sa chcel vyhnúť vyplateniu dlžného žoldu. Medzitým nespokojnosť armády narastala.³⁵

Začiatkom decembra 1647 ostávali parlamentu už len dve alternatívy. Buď vyhovieť kráľovi a za jeho podmienok ho povolať späť, aby znovu nastolil mier a poriadok, alebo sa ho zbaviť a nastoliť v krajine konštitučný režim. Prevažná väčšina poslancov parlamentu v oboch snemovniach sa prikláňala k prvej možnosti, len nepatrná menšina na čele s vodcami armády podporovala druhé radikálnejšie riešenie. Armáda sa rozhodla presadiť svoj názor a parlament prečistiť počas tzv. Prideovej čistky. Viac ako polovica členov snemovne reprezentantov bola zatknutá alebo im bolo násilím znemožnené zaujať svoje miesta. Počas revolučných týždňov, ktoré nasledovali, sa zasadania parlamentu zúčastnila menej ako jedna šestina jeho členov. Rozhodnutie postaviť kráľa pred súd schválila pravdepodobne len necelá desatina z tých, ktorí proti

³³ KOVÁŘ, ref. 2, s. 135.

³⁴ KOVÁŘ, ref. 2, s. 136.

³⁵ MAUROIS, ref. 11, s. 267.

nemu v roku 1642 začali vojnu. V januári 1649 bol kráľ Karol I. odsúdený na smrť a rozsudok prijal s veľkou dôstojnosťou, čo vzbudilo vo verejnosti veľký dojem.³⁶

³⁶ MORGAN, ref. 1, s. 293.

3. Bez Koruny

3.1 „Britská republika“

Môžeme povedať, že poprava Karola I. ukončila personálnu úniu „troch korún“. Bola s'atá hlava, na ktorej spočívali tieto koruny. Začala sa hľadať náhrada za tento systém. Teória o božskom práve, v ktorú naďalej pravdepodobne väčšina ľudí verila, hovorila, že smrť monarchu zďaleka neznamená smrť monarchie. O kráľovskom následníctve podľa nej rozhoduje Boh a nie človek. Akokoľvek bol krok popravenia kráľa ospravedlňovaný a legalizovaný zákonmi, syn a dedič Karola I. automaticky zdedil tri kráľovstva svojho otca hneď po jeho smrti podľa zaužívaného „Kráľ je mŕtvy, nech žije kráľ!“. Priveľmi mladý nový kráľ bol ale v exile a nebol schopný vládnuť.

Anglicku a Walesu vládol režim, ktorý prehlasoval a veril, že navždy odstráni monarchiu. Prakticky sa stali krajiny parlamentnou republikou.³⁷

Kým mohli anglickí „kráľovrahovia“ navrhnúť pre nový poriadok nejakú ústavnú štruktúru, uplynulo niekoľko mesiacov. V máji 1649 bol vytvorený systém, zložený z jednokomorového parlamentu a vlády. Tento štátny útvar dostal názov „Republika a slobodný štát“. Jeho vyhlásenie prebehlo len v Anglicku a Walese. Toto nové usporiadanie bolo navrhnuté armádnou radou a schválené čistkami okliešteným pozostatkom Dlhého parlamentu nazývaným „Okypťený“ (Rump).

Všetka moc nebola koncentrovaná v parlamente, ten bol len akousi zásterou, ale v rukách Armády, najmä Armádnej rady, v ktorej čele stál Cromwellov zať – Henry Ireton. Armádna rada bola mimoriadna organizácia. Začiatkom roku 1649 prišla s novým plánom na reguláciu politických a náboženských záležitostí, s tzv. Dohodou ľudu (Agreement of the People). Táto hovorila o parlamentných voľbách, o zákaze parlamentu obdareného mimoriadnymi právomocami, ale aj o dobrovoľných návštevách bohoslužieb a platení desiatkov. Mali byť tolerovaní všetci okrem rímskych katolíkov.³⁸

Obdobie republiky prinieslo okrem napätia medzi armádou a Okypťeným parlamentom aj ďalšie zmeny. Dobytie Írska a Škótska poskytlo anglickej armáde kontrolu nad novým územím a novým obyvateľstvom, nad ktorým predtým anglický parlament nemal žiadnu právomoc. Politické riešenia zavedené armádou viedli len ku kontroverziám. Do čela armádneho velenia nastúpil Oliver Cromwell. V roku 1649 bol

³⁷ DAVIES, Norman. Ostrovy. Praha: Jiří Buchal – BB, 2000, s. 451.

³⁸ DAVIES, ref. 37, s. 452.

v armáde ešte len mužom číslo 3. No v roku 1650 po odstúpení lorda Fairfaxa a smrti Henryho Iretona v roku 1651 sa vrátil Cromwell do Londýna ako hrdina a stal sa najvýznamnejšou osobnosťou. Bol novým najvyšším veliteľom jedinej sily, ktorá bola rešpektovaná.

V Írsku bola upevnená protestantská nadvláda, ktorá mala trvať až do dvadsiateho storočia. Írsko už nedokázalo naďalej odporovať snahe Londýna o nadvládu nad krajinou. Ďaleko viac obetí mal na rozdiel od vojen na svedomí hladomor. Od roku 1641 zomrelo v Írsku približne štyridsať percent obyvateľstva. Toto využili protestanti, ktorí dostali do vlastníctva osemdesiat percent pozemkov v krajine v porovnaní s polovicou z pred desiatich rokov. Stovky ľudí boli taktiež popravení. Tridsať štyri tisíc írskych vojakov bolo vyslaných do zahraničia ako cudzí žoldnieri. Írsko bolo vyhlásené za súčasť Commonwealthu.³⁹

Škótsko rovnako zaplatilo za roky odporu. Bolo zverbovaných na tucet armád, ktoré všetky zlyhali a boli rozprášené. Ako posledný akt Cromwellovho záboru bolo obsadenie škótskeho mesta Dundee. Útokom velil generál George Monck. Všetky ostatné škótske mestá sa rozhodli radšej zaplatiť vysoké výkupné z obáv rovnakého osudu. Škótsko trpelo vážnymi vojenskými stratami, materiálnymi postihmi, kárnymi daňami a politických chaosom. Krajina bola rabovaná a lupy boli odvážané do Anglicka. Rabovanie postihlo aj škótske pamiatky a všetkých členov bývalej škótskej vlády. Okyptený parlament v Londýne vydal zákon o „práve Anglicka na Škótsko“. Škótska monarchia a parlament boli vyhlásené za nadbytočné.⁴⁰

Trvalo šesť rokov, kým bol Commonwealth (Spoločenstvo) Anglicka, Škótska a Írska upravené náležitou právnou formou. Ťažkosti s uzákonením Commonwealthu prinútili Cromwella rozpustiť Okyptený parlament v roku 1653 a rok na to vydala Štátna rada výnos o zjednotení, ktorý v roku 1657 konečne nadobudol štatút zákona. Bola navrhnutá nová vlajka Únie.

³⁹ DAVIES, ref. 37, s. 453.

⁴⁰ DAVIES, ref. 37, s. 454.

3.2 Lord protektor

Cromwell však trvalé riešenie vnútorných problémov krajiny nenašiel. Do vysokých funkcií dosadzoval niekoľko rokov svojich príbuzných, vrátane svojich synov Henryho a Richarda, čím vytvoril akúsi formu súkromnej oligarchie. Po rozpustení Okypteného parlamentu 23. apríla 1653 nahradil taktiež Štátnu radu Radou dôstojníkov, ktorá vydala dokument Nástroj vlády (Instrument of Government), vyhlasujúci Olivera Cromwella za lorda protektora. Lord protektor sa ešte pokúšal zvolať parlament, ale nemal na neho trpezlivosť, a tak ho aj čoskoro rozpustil. Stal sa z neho nakrátko diktátor bez parlamentu, no roku 1658 ochorie na zhubnú chorobu bronchitídu a umiera.⁴¹

Špekuluje sa, že ak by Cromwell žil ešte nejaký ten rok dlhšie, prijal by korunu a založil vlastnú dynastiu. Po jeho smrti prevzal úrad lorda protektora jeho syn Richard, no ten po nátlaku abdikoval, lebo k tejto funkcii sa neviazalo žiadne nástupnícke právo.⁴²

Po rezignácii Richarda Cromwella spel vývoj v Anglicku rýchlo k anarchii. Obnovený Okyptený parlament sklamal nádeje armády a sektárov. Nestabilná opozícia, ktorú držal pohromade len odpor proti predchádzajúcej vláde sa rozpadla. V roku 1659 sa tak udiali viaceré konflikty medzi Okypteným parlamentom, t.j. Rumpom a armádou, do ktorých zasahovali náboženské sekty. Ku koncu roka bola situácia natoľko vážna, že takmer došlo k ďalšej občianskej vojne. Väčšina Angličanov ale kvôli strachu z hrôz vojen sympatizovala s reštauráciou monarchie. Iniciatívu prebral bývalý Cromwellov generál George Monck. Ten vo februári 1660 vstúpil so svojim dobre organizovaným vojskom do Londýna, ktorý sa mu vzdal bez väčšieho odporu. Presadil návrat poslancov aj z obdobia, ktoré predchádzalo čistke plukovníka Pridea, porazil posledného vážneho protivníka – generála Lamberta a nakoniec donútil tzv. Convention Parliament aby zveril vládu dvojkomorovému parlamentu a kráľovi Karolovi II. Stuartovi, čím de facto rozhodol o reštaurácii monarchie. Tento krok zapečatil dvadsaťročné obdobie občianskych vojen, revolúcií a republikánskeho experimentu.⁴³

⁴¹ DAVIES, ref. 37, s. 455-456.

⁴² JOHNSON, Paul. Dějiny anglického národa. Řevnice: Rozmluvy, 1995, s. 166.

⁴³ KOVÁŘ, Martin – TUMIS, Stanislav. Zrození velmoci. Praha: Triton, 2007, s. 78-79.

4. Návrat k monarchii

4.1 Obdobie reštaurácie

Národ prejavoval prianie, aby sa kráľ opäť ujal toho, čo mu patrí. Bolo potrebné ale doriešiť niekoľko problémov. Pokiaľ mala parlamentná armáda priviesť kráľa späť, musela si byť istá, že nebude potrestaná za kráľovraždu. Generál Monck žiadal Karola II. aby z vlastnej vôle vydal všeobecnú amnestiu s výnimkami, ktoré schválil parlament. Navrhoval mu, aby prisľúbil vyplatenie plného žoldu vojakom a potvrdil zmeny vo vlastníctve pozemkov. V Anglicku totiž prešla veľká časť pozemkov do rúk nových vlastníkov. Takéto zmeny nastávali po vojenských zrážkach a nebolo akceptovateľné, aby boli úplne anulované. Kráľ sa mohol chopiť vlády a svojich majetkov, musel však rešpektovať, že si ľudia budú chcieť ponechať to, čo si po vojnách získali a nebude možné žiadať späť to, čo sa stratilo.

Bolo však potrebné potrestať niekoho za preliatie kráľovskej krvi. Tí, ktorí profitovali z víťazstva parlamentu a získali prisľub beztrestnosti sa museli zmieriť s odsúdením niektorých kráľových vrahov. Karol II. sa v exile rozhodol, že všetky citlivé problémy nechá vyriešiť budúcemu novému parlamentu. Reštaurácia sa snažila o návrat práva, poriadku a o obnovu pôvodných inštitúcií.⁴⁴

Karol II. Stuart ešte v exile vydal Bredskú deklaráciu (Declaration of Breda), v ktorej sľúbil udeliť širokú amnestiu, rešpektovať majetkové zmeny a zaviazal sa presadzovať náboženskú toleranciu. Správy o deklarácii rýchlo rozšírili po Anglicku jeho agenti, a tým si zabezpečil obrovské sympatie ľudu. Myšlienka reštaurácie monarchie bola veľmi populárna aj kvôli nádeji stabilizovania vnútropolitckej situácie v Anglicku, najmä po tom, čo sa republikánske zriadenie udalosťami uplynulých desaťročí zdiskreditovalo.

Kráľovi bolo umožnené vrátiť sa do Anglicka 25. mája 1660. Z prístavného mesta Dover zamieril rovno do Londýna, kde ho nadšene vítali. Ľud bol nadšený z návratu kráľa a bol plný nádejí do budúcnosti. Kráľ sa spočiatku usiloval o prinavrátenie stavu z pred revolúcie, no skoro pochopil, že občianske vojny a republika natrvalo zmenili tvár krajiny a hlboko sa zaryli do anglických dejín.⁴⁵

⁴⁴ CHURCHILL, Winston S. Nový svet – Dejiny po anglicky hovoriacich národov II. Bratislava: Europa, 1990, s. 212.

⁴⁵ KOVÁŘ, ref. 2, s. 212.

Karol II. sa snažil vládnuť viac menej nekonfliktne, k čomu ho viedli skúsenosti z exilu a strach z úteku z Anglicka. Z pohľadu do minulosti si uvedomoval, že si nemôže dovoliť žiaden väčší konflikt s inštitúciou, ktorá zapríčinila fiasko vlády jeho otca, čiže s parlamentom. Keď už to inak nešlo, bol ochotný prikývnuť, aj keď sa mu plány parlamentu protivili najviac. Vláda Karola II. býva vnímaná rôzne. Či už ako vláda slabého panovníka neschopného vzoprieť sa komukoľvek, alebo ako obdobie panovania racionálneho realistického politika, ktorý vedel, aké prostriedky má k dispozícii na presadzovanie svojich názorov.⁴⁶

Hneď po slávnostnom návrate kráľa sa vynorili niektoré citlivé otázky. K menším nezhodám došlo medzi Korunou a Convention Parlamentom v záležitosti financií a ročných príjmov kráľa. Ďalej bolo potrebné otvoriť nesmierne citlivú náboženskú otázku. Karol II. sa snažil presadiť vytvorenie národnej cirkvi (Comprehensive Church), priateľnej pre väčšinu protestantov. K tomuto ale nedošlo, nakoľko obnovenie monarchie bolo pevne späté aj s reštauráciou plnej moci anglikánskej cirkvi, ktorej hlavou bol samotný kráľ. Ten bol vnímaný nie len ako svetský vládca, ale aj ako najvyšší predstaviteľ cirkevných kruhov a prerušenie tejto už vžitej väzby mohlo mať pre ďalší vývoj štátu neblahé následky.⁴⁷

Reštauráciu biskupov anglikánskej cirkvi sprevádzala v Anglicku neschopnosť tolerovať všetkých odštiepeneckých protestantov. Bolo to obdobie, kedy sa anglickí nonkonformisti nadobro rozišli s anglikánstvom. Na radikálnych náboženských „fanatikov“ sa zosypala vlna spontánneho ľudového hnevu a mnohí z nich skončili za mrežami. Takzvaný Gavaliersky parlament, ktorý zasadal od roku 1661 do roku 1679, bol očividne menej tolerantný ako jeho predchodca. Štyri zákony Clarendonského kódexu⁴⁸ tvrdo obmedzovali životy všetkých odpadlíkov. Zákon Act of Uniformity z roku 1662, čiže akýsi zjednocovací zákon, znovu zaviedol Knihu spoločných modlitieb. Korporačný zákon z roku 1661 vyžadoval, aby všetci, ktorí zastávali nejaký úrad, zložili trojitú prísahu lojality - uznanie nadradenosti a neodporovania vrchnosti. Boli vydané ďalšie zákony namierené proti bohoslužbám a pôsobeniu nonkonformných duchovných. Takéto perzekúcie však len posilnili rozhodnosť odpadlíkov.

⁴⁶ KOVÁŘ – TUMIS, ref. 43, s. 81.

⁴⁷ KOVÁŘ – TUMIS, ref. 43, s. 83.

⁴⁸ Prvý zákon Clarendonského kódexu prikazoval starostom aby sa zriekli presbyteriánstva a prijali anglikánske učenie, druhý prikazoval všetkým duchovným hlásať anglikánsku liturgiu, tretí zákon pojednával o zákaze neanglikánskych bohoslužieb a štvrtý zákon nútil nonkonformných kňazov presťahovať sa zo svojich pôvodných farností. Pozri MAUROIS, ref. 11, s. 285.

V Škótsku sa podobne ako v Anglicku stala najväčším problémom náboženská otázka. Škótski presbyteriáni, ktorí za jednu generáciu ovládli krajinu, dúfali, že si zachovajú nadradené postavenie. No mýlili sa. Pravdepodobne kvôli nátlaku kráľovho prvého ministra Claredona prijal škótsky parlament nekompromisné usporiadanie na anglický spôsob. Monopol mal prevziať episkopát. Zatiaľ čo v Anglicku tieto kroky obrali anglikánsku cirkev o desatinu svojich duchovných, v Škótsku to bola až tretina. Znovu sa začali množiť ilegálne zbory. Vypukli dve ozbrojené presbyteriánske povstania, ktoré boli predzvesťou budúcich problémov.⁴⁹

4.2 Zahraničná politika Karola II.

Zahraničná politika Karola II. spočiatku kopírovala kurz, ktorý nastolil v päťdesiatych rokoch Oliver Cromwell. Panovník úprimne obdivoval francúzskeho kráľa Ľudovíta XIV. a jeho spôsob vlády a dvor vo Versailles. Aj preto zotrval v „obozretnom spojení“ s jeho krajinou. Vyhovoval mu dlhodobý zámer francúzskej diplomacie o izoláciu Španielska a latentný prístup voči Spojeným nizozemským provinciám, s ktorými viedol ostrovný štát v predchádzajúcom desaťročí vojnu. Podľa očakávaní potvrdil Karol II. platnosť zákona o plavbe z roku 1651 a výsadnú listinu Východoindickej spoločnosti. Snažil sa povzbudzovať Angličanov k činnosti v oblastiach, v ktorých doteraz prevládali Holanďania. Bola zriadená rada pre obchod a kolonizáciu (Council for Trade and Plantations) a boli podporované rybárske spoločnosti podnikajúce v Severnom mori. K takejto politike ho viedol hlavne nedostatok peňazí. Obchodné kruhy boli Korune za určitých podmienok nápomocné. Stále otvorenejšie požadovali nové vojenské ťaženie proti svojim hlavným konkurentom – Holanďanom. V roku 1665 vojna skutočne vypukla a Angličanom sa spočiatku skutočne dobre darilo.

V druhej polovici nasledujúceho roku vyhlásil Ľudovít XIV. Londýnu vojnu na základe zmluvy s Haagom a krajine sa prestávalo dariť. Anglicko sužovali vysoké vojenské výdaje, morová epidémia a rozsiahly požiar hlavného mesta Londýna. Takmer dosiahnuté víťazstvo sa stratilo v nedohľadne. Aj napriek mierovým rokovaniam v holandskej Brede pokračovali Spojené provincie v útokoch a uštedrili Angličanom

⁴⁹ DAVIES, ref. 37, s. 459.

porážku pri Medway, po ktorej prenikli do ústia Temže, kde zničili anglické lode v dokoch.⁵⁰

Karola II. ale strašila aj ambiciózna zahraničná politika Ľudovíta XIV, a tak hneď po podpísaní mierovej zmluvy s Holanďanmi začal jednať o spojeníctve. V roku 1668 bola vytvorená Anglo-nizozemsko-švédská aliancia, tzv. Triple Alliance, ktorá mala zabezpečiť vyrovnanie síl v západnej Európe. Karol sa ale pozeral aj na druhú stranu a dúfal vo vypovedanie nizozemsko-francúzskeho spojenectva, čo by umožňovalo vytvorenie anglo-francúzskej dohody. K vypovedaniu síce nedošlo, ale v roku 1670 bola aj tak vytvorená anglo-francúzska aliancia. Podpísali sa Doverské zmluvy, ktoré hovorili o ďalšom postupe proti Spojeným provinciám. Na začiatku vojny mala francúzska pozemná armáda a anglická flotila prevahu. V roku 1672 ale nastal zvrät. Holanďania zo zúfalstva vypustili hrádze a zaliali veľké územia, a tým zastavili postup Francúzov. Po tomto taktickom kroku sa sústredili na more a porazili anglickú flotilu. V Spojených provinciách došlo medzitým k štátnemu prevratu a k moci sa dostal Viliam III. Oranžský (Willem van Oranje).⁵¹

Karol videl možnosť ako dostať Spojené provincie pod kontrolu v sobáši Stuartovskej princeznej Márie, dcéry vojvodu z Yorku a Viliama III. Oranžského. Naopak Viliam III. Oranžský videl v sobáši príležitosť, ako zasahovať do diania v Anglicku a ovplyvňovať legitímne anglickú politiku. Po svadbe v roku 1677 bola podpísaná spojenecká zmluva, no Karol II. súčasne navrhol „tajný pakt“ Ľudovítovi XIV.⁵²

Kráľ nebol ochotný zmieriť sa so zásahmi Viliama III. Oranžského a Ľudovíta XIV. do anglických záležitostí. Došlo k ochladeniu vzťahov medzi Londýnom a Haagom. Druhá dcéra vojvodu z Yorku bola vydaná za Juraja Dánskeho, čo mali na svedomí francúzski vyjednávači. Dánsko bola v tom období znepriatelená krajina Spojených provincií a tie to považovali za provokáciu. Rozpoltenosť Karolovej zahraničnej politiky vychádza najmä zo snahy zachovať si čo najväčší odstup od diania mimo svojej krajiny.⁵³

⁵⁰ KOVÁŘ – TUMIS, ref. 43, s. 86-87.

⁵¹ KOVÁŘ – TUMIS, ref. 43, s. 91-92.

⁵² KOVÁŘ – TUMIS, ref. 43, s. 94.

⁵³ KOVÁŘ – TUMIS, ref. 43, s. 98.

4.3 Problém nástupníctva

Karola II. postihlo mnoho politických prekážok a neúspechov, ako napríklad nezdar významného pokusu nastoliť náboženskú toleranciu (1672-1673), odročenie platby úrokov z jeho pôžičiek (1672) a politické hádky v Gavalierskom parlamente. Jediný výpad proti jeho moci sa ale odohral počas krízy v rokoch 1678-1681, ktorá sa týkala vylúčenia z nástupníctva. Podnet k nej poskytli doznania členov tzv. pápežského sprisahania, ktoré malo za cieľ Karola II. zavraždiť a na trón dosadiť jeho katolíckeho brata Jakuba, vojvodu z Yorku. K zvýšeniu napätia prispelo taktiež záhadné úmrtie jedného z vyšetrojúcich súdnych úradníkov a objav konšpiračnej korešpondencie v majetku Jakobovho osobného sekretára. Dôsledkom bol cielený pokus vylúčiť Jakuba z nástupníctva parlamentnou cestou. Zástancovia myšlienky vylúčenia Jakuba chceli túto situáciu využiť rovnako aj na ukrátenie právomoci Karola. Politické útoky nesmerovali priamo na kráľa, ale na jeho prvého ministra, rojalistu a anglikána grófa z Danby, v ktorého režime videli veľkú hrozbu pre slobody v krajine. Politika grófa z Danby smerovala k centralizácii moci, v oblastiach financií, armády a parlamentu. Hlavný predstaviteľ politického hnutia za vylúčenie Jakuba z nástupníctva, Shaftesbury, sa takejto politiky obával, nakoľko zastával myšlienky neobmedzovania parlamentu, decentralizácie moci a náboženskej znášateľnosti. Odmietal aj vydržiavanie stálej armády a spojenectvo so Spojenými provinciami, ktoré gróf z Danby vyjednal.⁵⁴

Shaftesbury označoval tento vývoj za začínajúci absolutizmus. Aj napriek tomu, že bol gróf z Danby oddaným anglikánom, bol obvinený z velezrady a spolupráce s pápežencami. Zarytá predstava ľudí, že pápežstvo ide ruka v ruku s absolutistickou vládou, dospela až k zatknutiu grófa z Danby. Až po uväznení grófa v Toweri sa vodca opozície – Shaftesbury naplno zameril na vylúčenie z nástupníctva a ďalšie politické ciele. Snažil sa otriast' teoretickými základmi Bohom daného práva vládnuť, aby bolo zaistené vyňatie z nástupníctva po Karolovej smrti. Aj z tohto dôvodu bola založená Shaftesburym prvá politická strana v anglických dejinách – Whigovia⁵⁵. Spustili masívnu propagandu, organizovali petície a demonštrácie a viedli kampaň v troch nasledujúcich všeobecných voľbách, no neúspešne. Všetky triumfy mal v rukách Karol.

⁵⁴ MORGAN, ref. 1, s. 301-302.

⁵⁵ Kurt Kluxen vo svojej publikácii *England in Europa* opisuje Whigov ako zástancov slobodných cirkví a nonkonformizmu, ktorí uznávajú myšlienku slobody cirkví a učenie o práve na odpor proti názorom odporcov. Na druhej strane opisuje Toryov ako ľudí verných štátnej cirkvi a jej ideálom jednoty cirkvi a štátu a učenie o božskom práve koruny. Pozri KLUXEN, Kurt. *England in Europa*. Berlin: Duncker & Humblot, 2003, s. 171.

Whigovia sa rozchádzali v tom, kto by mal byť kráľovým nástupcom. Do úvahy prichádzal kráľov nemanželský syn Monmouth alebo protestantská dcéra Jakuba – Mária. Whigovia sa prikláňali k pokojnejším akciám v medziach zákona, nakoľko mali v čerstvej pamäti spomienky na občiansku vojnu a hrôzy jej násilia. Kráľ mal stále k dispozícii svoju právomoc zvolávať a rozpúšťať parlament, ako mu to vyhovovalo. V snemovni lordov mal pevnú väčšinu, ktorá návrh zákona o vylúčení z nástupníctva zakaždým zamietla. Shaftesbury dúfal, že kráľ pod nátlakom ustúpi, lebo v politických záležitostiach ustupoval často, no otázka nástupníctva bola pre neho principiálna záležitosť a nikdy sa svojho božského práva nemienil vzdať. Nakoniec sa národ, ktorý sa tri roky nevedel rozhodnúť, ktorou cestou sa vydať, priklonil na Karolovu stranu. V posledných rokoch vlády mohol kráľ odstrániť oponentov a odmeniť svojich verných, čo mu na sklonku života zabezpečilo pokoj.⁵⁶

Otázka nástupníctva v krajine zapríčinila rozdelenie politickej spoločnosti na dve strany. Jedna strana žiadala a druhá odporovala. Ani jeden smer sa ale nevedel sám pomenovať, čo ale vedeli, bolo pomenovať svojich protivníkov. Výraz „whig“ označoval zatrpknutého, bigotného a pokryteckého škótskeho presbyteriána, zatiaľ čo „tory“ bola prezývka pre írskoho katolíckeho zločinca, ktorý plienil panstvá a hrady. Obidve strany nemali problém osočovať jedna druhú a nechýbala im chuť navzájom sa urážať. Pohľadavá a nenávisťná atmosféra naznačuje, že Anglicko nemalo ďaleko k ďalšiemu krvavému vybavovaniu si účtov. Napriek tomu sa označenia whig a tory vo všeobecnosti ujali a tí, ktorým sa tak začalo hovoriť, si svoje prezývky osvojili a začali sa nimi až pýšiť. Tieto výrazy vstúpili do života národa a v jeho postupne vznikajúcich formách predstavovali hlavné fungujúce smery. Môžeme povedať, že sa oba smery rovnako podieľali na budúcej sláve a expanzii Anglicka. Vernosť politickej strane dosiahla až také rozmery, že sa začala prenášať z generácie na generáciu aj napriek tomu, že sa sporné otázky a stranícke zoskupenia postupne menili.⁵⁷

⁵⁶ MORGAN, ref. 1, s. 304.

⁵⁷ CHURCHILL, ref. 44, s. 238-239.

5. Katolík a protestant

5.1 Jakub II. – posledný katolík na tróne

Karol II. dokázal vládnuť tri roky bez parlamentu a odovzdať korunu protestantskej krajiny katolíckemu kráľovi. Inštitúcia monarchie bola v tomto období pre všetkých tak dôležitá, že ani náboženský rozpor nemohol panovníkovi zabrániť nastúpiť na trón a prijať hold svojich poddaných. Jakub II. mal ambície stať sa silným panovníkom podľa vzoru Ľudovíta XIV. Jeho cieľom bolo sformovať pozemné a námorné sily, ktoré by boli oddané monarchii a jeho osobe. Všetci jeho možní vnútorní protivníci sa mali skloniť pred silou jeho armády. Jeho ďalším vytýčeným snom bolo prinavrátenie svojich poddaných do lona katolíckej cirkvi a vyliečiť rany, ktoré napáchalo rozdelenie kresťanstva. Medzi anglickými veriacimi chcel nastoliť ducha tolerantnosti, no nie z dobrej vôle, ale skôr ako ďalší krok na ceste k obnoveniu katolíctva. Kráľ nechcel dopustiť prenasledovanie katolíkov a takticky svoje rozhodnutie rozšíril aj na ostatných odpadlíkov od cirkvi. Bol vypísaný všeobecný pardon ako úsilie o dosiahnutie reálnej tolerancie. Protestanti však boli prezieraví, a videli, že získanie neobmedzenej moci by viedlo Jakuba II. k presadzovaniu katolíckej cirkvi rovnako bezohľadne, ako to robil Ľudovít XIV. vo Francúzsku. Jakubove písomnosti dokazujú, že považoval za správne zrušenie Nantského ediktu⁵⁸ a tvrdé perzekúcie voči hugenotom vo Francúzsku. Počas svojej vlády sa mu ale v Anglicku nepodarilo prekročiť hranice nastolenej tolerancie. Angličania so znepokojením hľadeli na každý jeho krok.

Milovaný nemanželský syn Karola II. – Monmouth – sa dozvedel správu o smrti svojho otca v Nizozemsku. Ten očakával, že ho protestantské Anglicko prijme za svojho kráľa a uzná jeho právo prvorodeného syna. Po smrti Karola II. mu Viliam Oranžský, ktorý s jeho pobytom súhlasil, odporučí, aby opustil Nizozemsko, nakoľko prevážili štátne záujmy. Mladý princ rozmyšľal o exile v iných krajinách, no nakoniec sa nechal presvedčiť, aby sa vrátil do Anglicka a vybojoval si svoje práva.⁵⁹

Monmouth pristál pri anglických brehoch v júni 1685 a bol nadšene privítaný miestnym obyvateľstvom. Zverejnil proklamáciu, v ktorej trval na právoplatnosti

⁵⁸ Výnos francúzskeho kráľa Henricha IV. zaručujúci francúzskym protestantom – hugenotom – náboženskú slobodu. Pozri MAUROIS, ref. 11, s. 292.

⁵⁹ CHURCHILL, ref. 44, s. 248-249.

manželského zväzku svojej matky a Jakuba označil za uzurpátora a vraha Karola II. Podarilo sa mu dokonca naverbovať mnoho dobrovoľníkov, no Jakubova armáda bola omnoho mocnejšia. Vládne sily sa zomkli okolo panovníka a parlament prisľúbil kráľovi vernosť a odhlasoval mu mimoriadne vysoké finančné sumy. Napriek nadšeniu, ktoré Monmouthova výprava vyvolala medzi jednoduchými ľuďmi, jeho márný boj ukončilo prenasledovanie a popravy. Bolo popravených takmer tristo osôb vrátane Monmoutha. Viliam Oranžský bol zmluvne zaviazaný pomôcť Jakubovi pri tomto pokuse o uzurpáciu. Svoju povinnosť si aj splnil, no postupu Monmouthovej výprave veľmi nebránil. Rátal s tým, že pokiaľ by mladý princ zvíťazil, malo by Anglicko protestantského kráľa, a tým by sa pripojilo ku koalícii proti Ľudovítovi XIV. Naopak, ak by zlyhal, čo sa aj udialo, padla by prekážka, ktorá Viliamovi a jeho manželke Márii stála v ceste na anglický trón, čo mu vyhovovalo ešte viac. Jakub sa ocitol na vrchole svojej moci. Porazil rebelov a odvrátil možnú občiansku vojnu. To ho povzbudilo v svojej cieľavedomej politike. Chcel zrušiť zákaz menovania katolíkov do štátnych služieb ale aj zrušiť neefektívnu domoobranu a vybudovať stálu silnú armádu.⁶⁰

Jakub ale chápal, že parlament v tejto záležitosti môže vnímať ako neprekonateľnú prekážku, a tak parlament rozpustil. Počas Jakubovej vlády sa už snemovne viac nezišli. Po zbavení sa parlamentnej opozície pokračoval panovník po celý rok 1686 v pomoci katolíkom. Snažil sa obísť zákon o prísaha namierený proti katolíkom v armáde. Jeho právnici mu odporučili využiť jeho právo udeľovať výnimky. Vytvoril aj Cirkevnú komisiu, ktorej hlavnou úlohou bolo zabrániť anglikánskym duchovným kázať proti katolicizmu. Počínanie Jakuba znepokojovalo celú krajinu, ktorá sa bála jeho absolutistických krokov. V priebehu rokov 1686 a 1687 panovník stále odkladal zvolanie parlamentu a svoje právo udeliť výnimku využíval čoraz častejšie na obsadenie kľúčových miest v štáte rovnovnými. Svojim konaním paradoxne zjednotil whigov a toryov, ktorých rozdeľovala práve otázka nástupníctva po jeho bratovi – Karolovi II. Čeliť jednote týchto politických strán chcel koalíciou pápežencov a nonkonformistov, podporenou ozbrojenou mocou Koruny. Týmto spôsobom chcel kráľ odstrániť prekážky v domácej politike. Prerušenie zasadnutia parlamentu roku 1685 bolo počiatkom nespokojnosti gavalierov a anglikánov voči Korune. V krajine sa začali šíriť revolučné nálady. Jakub II. si medzitým začal

⁶⁰ CHURCHILL, ref. 44, s. 250-252.

zhromažďovať ozbrojené sily a do vedenia dosadzoval udeľovaním výnimiek katolíkov.⁶¹

5.2 Slávna revolúcia

Ako zásadný medzník, ktorý zmenil Anglicko na konštitučnú monarchiu, môžeme považovať takzvanú Slávnu revolúciu (Glorious Revolution) z rokov 1688-1689. V nej získali rozhodujúcu moc parlamentné triedy, zatiaľ čo vplyv Koruny nezadržateľne upadal do pozadia. V tejto kapitole by som chcel vysvetliť, k čomu v Anglicku na sklonku 80. rokov došlo a aký to malo vplyv na ďalší vývoj v krajine.

Po tom, čo bola 4. mája 1688 vydaná Jakubom II. Deklarácia o zhovievavosti, ktorou chcel dosiahnuť náboženskú slobodu, prikázal kráľ vyhlásiť toto nové uznesenie vo všetkých kostoloch. Proti tomuto sa postavilo sedem biskupov na čele so Sancroftom a spísali petíciu, ktorá označovala kráľov príkaz za nelegitímny a poškodzujúci vzťah medzi cirkvou a štátom. Kráľ dal signatárov petície zatknúť a deportovať do Toweru. V očiach národa sa dokonca stali títo biskupi akýmisi mučeníkmi a získali si jeho veľké sympatie. Ani narodenie syna a dediča Jakuba II. – Jamesa Francisa Edwarda - Márii Modenskej nespôsobilo v radoch ľudu úprimnú radosť z osláv riadených podľa inštrukcií. Po trpkých oslavách sa začal súd s biskupmi, o ktorých sudca rozhodol, že budú prepustení na kauciu a že sú nevinní. Až vtedy sa začali ľudia úprimne radovať a Londýn zachvátila slávnostná atmosféra. Kráľ sklamaný vývojom situácie vraj po tejto udalosti utrpel nervový šok. No to najhoršie ho ešte len čakalo. Viliam III. Oranžský medzitým začal uvažovať o vpáde na Britské ostrovy.⁶²

Po narodení dediča sa rozplynuli nádeje, že po Jakubovi nastúpi na trón jeho protestantská dcéra Mária vydaná za Viliama Oranžského. Toho začali whigovskí a toryovskí spojenci vyzývať k invázii. Viliam sa snažil ospravedlniť bezúhonnosť aktu násilia pozvaním, no nič to nemenilo na tom, že to bola len obyčajná snaha o uzurpáciu. Viedla ho k tomu najmä snaha zaistiť si zdroje a bohatstvo Veľkej Británie na svoj celoživotný boj proti Ľudovítovi XIV.

11. novembra pristáli holandské vojská v Brixhame a veľmi rýchlo postupovali na Londýn aj bez pomoci anglických spojencov. Kráľ a Jakuba prepadla panika a začal konať neuvážené kroky. Najprv sa pripravoval na boj, neskôr sa ale stiahol. Po úteku

⁶¹ CHURCHILL, ref. 44, s. 253-254.

⁶² KOVÁŘ, ref. 2, s. 273-274.

svojej rodiny ju taktiež nasledoval do Francúzska a svoju milovanú krajinu už nikdy neuvidel.

Viliam po tomto nekrvavom dobytí Londýna zvolal parlament, aj keď na to ešte nemal právne žiadny nárok. V januári 1689 sa tento parlament zišiel a k radosti protestantských nadšencov ponúkol Viliamovi spoluvládu s jeho manželkou Máriou. V slávnej deklarácii práv, neskôr v Prehlásení práv bol schválený whigovský program posilnenia parlamentu a odstránenia mnohých výsad Koruny. Bolo zrušených množstvo zákonov prijatých od roku 1660 a bolo vyhlásené právo na slobodné voľby, právo na pravidelný parlament, právo na slobodnú diskusiu v parlamente, právo parlamentu kontrolovať dane, rušiť zákony a budovať armádu. Zabudlo sa iba na jediné právo, ktoré bolo často riešené ako veľký problém tejto doby, a to právo všetkých kresťanov pokojne uctievať svojho Boha. V platnosti ostal zákon o služobnej prísaha a obmedzený tolerančný zákon.⁶³

Hneď po korunovácii sa ponáhlal Viliam Oranžský späť do Holandska, aby sa venoval svojim miestodržiteľským povinnostiam a ďalej pokračoval vo vojne proti Francúzsku. Skutočnosť, že sa Viliam zdržiaval väčšinu času v zahraničí veľmi posilnil parlamentný vplyv na domácu politiku.

V posledných rokoch svojho exilu viedol Jakub II. asketický spôsob života a márne čakal na príležitosť, keby by sa mohol so svojim dorastajúcim synom vrátiť domov. Prežil svoju dcéru Máriu, ktorá po sebe nezanechala žiadnych potomkov. Jeho druhá dcéra Anna nejavila záujem o uplatnenie si svojich nástupníckych nárokov. Viliam Oranžský tak mohol vládnuť sám ako jediný monarcha. Keď 16. septembra 1701 Jakub II. umieral, boli už Francúzsko, Anglicko, Spojené provincie a ďalšie krajiny zapletené do Vojny o španielske dedičstvo. O dedičstve Anglicka, Írska a Škótska však ešte nebolo rozhodnuté. Po pohrebe Jakuba II. v Paríži uznal Ľudovít XIV. za jeho právoplatného nástupcu jeho trinásť ročného syna ako Jakuba III. Stuartovci sa už ale k trónu nikdy nedostali s výnimkou vlády protestantskej dcéry Jakuba II – kráľovnej Anny.⁶⁴

⁶³ DAVIES, ref. 37, s. 466-467.

⁶⁴ DAVIES, ref. 37, s. 468-469.

Záver

Výrok Lorda Actona: „Každá moc korumpuje a absolútna moc korumpuje absolútne.“ dobre charakterizuje vývoj mocenského súperenia inštitúcií v Anglicku. Celé sedemnásťte storočie v Anglicku malo veľký význam v hľadaní rovnováhy práve medzi mocenskými inštitúciami v nasledujúcich obdobiach. Aj keď obe strany, kráľ aj parlament, bažili po ovládaní krajiny bez kontroly alebo opozície, nikdy si to nevydobyli na dlhý čas. Ukázalo sa, že absolútna vláda sa v Anglicku nikdy nestretla s pochopením a častokrát zbytočné vojny nesmerovali k ničomu inému, ako k poučeniu sa zo zbytočného krviprelievania. Udalosti tohto revolučného storočia sa hlboko zaryli v pamäti Angličanov. Ovplyvnili vývoj štátneho zriadenia a parlamentarizmu. Aj z týchto dôvodov preto považujem toto obdobie anglických dejín za dôležité a snažil som sa jeho dianie priblížiť a zostručiť i bežnému čitateľovi.

Pri spracovávaní témy som sa pokúšal zamerať sa na najmodernejší pohľad na revolučné roky v Anglicku. Bolo zaujímavé porovnávať niektoré názory zo staršej literatúry s novšími interpretáciami. Dúfam, že priblíženie situácie pred, počas a po revolúcii v Anglicku pomôže čitateľom spraviť si lepší obraz na danú tému. Čitateľom, ktorých zaujíma revolúcia a občianska vojna v Anglicku podrobnejšie, by som odporučil taktiež si porovnať rôzne výklady revolučných udalostí v sedemnástom storočí.

Taktiež som sa v práci snažil načrtnúť náboženské problémy tohto obdobia v krajine. Tieto považujem na Britských ostrovoch za komplikovanejšie ako na kontinente, a to najmä z dôvodu, že v každom z troch kráľovstiev existovali vlastné predstavy o náboženstve a po celý čas sa tu presadzoval vplyv štátnej anglikánskej cirkvi, ktorej snahou bolo ovládnuť túto sféru života, čo malo napomôcť stabilizovať situáciu a jednotu krajiny. Naopak, tieto snahy len zamiešali už dosť pohnuté karty a vývoj v každom kráľovstve vyzeral úplne inak. Mojim cieľom bolo poukázať aj na to, ako sa vzájomne mocenské a náboženské otázky v tomto období prelínali.

Chcel som vyzdvihnúť aj to, že strach z krviprelievania, ktorý sa po revolučných udalostiach v anglickom ľude napevno zakorenil, prispel k návratu monarchie, ktorá si neskôr koexistenciou s parlamentom zabezpečila relatívne stabilnú pozíciu do budúcnosti. Absolutizmus parlamentu alebo Koruny už nebol naďalej akceptovateľný. Boli uzákonené pravidelné voľby do parlamentu. Politický život už nebol rozdelený na

parlamentaristov a roajalistov, ale nahradilo ho rozdelenie na politické strany whigov a toryov. Tie sa postupne kryštalizovali na prelome storočí.

Storočie Stuartovcov v anglických ale i britských dejinách bolo akýmsi záverom epochy veľkých náboženských a mocenských bojov. Bolo samozrejmosťou, že ku koncu storočia už málokto pochybal o vedúcom postavení anglikánskej cirkvi. Anglicko a celú Britániu čakalo pokojnejšie obdobie – storočia „rozumu“ - a myslím si, že by k nemu v krajine nedošlo skôr ako na kontinente bez krvavých revolučných udalostí, z ktorých sa ľudia pravdepodobne poučili. Je to dobrý príklad, ako je dôležité poznať a vedieť sa poučiť z histórie nie len vlastného národa.

Zoznam použitej literatúry

- BARG, M. A. Oliver Cromwell a jeho doba. Praha: Naše vojsko, 1957.
- DAVIES, Norman. Ostrovy. Praha: Jiří Buchal – BB, 2000.
- HILL, Christopher. Anglická revolúcia 1640. Bratislava: Pravda, 1951.
- CHURCHILL, Winston S. Nový svet – Dejiny po anglicky hovoriacich národov II. Bratislava: Europa, 1990.
- JOHNSON, Paul. Dějiny anglického národa. Řevnice: Rozmluvy, 1995.
- KLUXEN, Kurt. England in Europa. Berlin: Duncker & Humblot, 2003.
- KLUXEN, Kurt. Geschichte Englands. Stuttgart: Kröner, 1991.
- KLUXEN, Kurt. Geschichte und Problematik des Parlamentarismus. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1983.
- KOVÁŘ, Martin. Stuartovská Anglie. Praha: Libri, 2001.
- KOVÁŘ, Martin – TUMIS, Stanislav. Zrození velmoci. Praha: Triton, 2007.
- MAUROIS, André. Dějiny Anglie. Praha: Lidové noviny, 1993.
- MORGAN, O. Kenneth. Dějiny Británie. Praha: Lidové noviny, 2010.
- PEŠKA, Zdeněk. O dvoukomorové soustavě. Praha: 1926.
- VARGA, P.: Vznik parlamentarizmu v Anglicku. In: Historická revue, č. 9/2000.
- WENDE, Peter: Grossbritannien 1500-2000. München: R. Oldenbourg Verlag, 2001.